

УДК 78.071.2:784.4(477)»1914/1921»

DOI <https://doi.org/10.32782/2224-0926-2026-2-57-9>

Макаренко Лідія Петрівна
кандидат мистецтвознавства,
доцент кафедри сценічного мистецтва і культури,
керівник центру менеджменту освітньої діяльності,
Київський національний університет технологій та дизайну
<https://orcid.org/0000-0003-4465-4738>

ПІСНІ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ: ГЕНЕЗА ТА КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ

Мета статті полягає у комплексному дослідженні пісень Українських січових стрільців як цілісного явища національної музичної культури початку ХХ століття, зокрема у з'ясуванні їх генези та визначенні культурно-мистецьких засад формування на основі аналізу фольклорних, духовних, регіональних і професійних музичних традицій. У статті узагальнено результати дослідження пісенної творчості Українських січових стрільців як цілісного явища національної музичної культури початку ХХ століття та обґрунтовано її генезу й культурно-мистецькі засади формування. На основі комплексного аналізу встановлено, що стрілецька пісенність виникла внаслідок органічного синтезу кількох взаємопов'язаних традицій, серед яких визначальними є козацький музичний фольклор, кобзарсько-лірницьке мистецтво, українська церковна музика, зокрема кантова практика, регіональний фольклор західноукраїнських земель, а також міська пісенна культура та впливи західноєвропейського музичного середовища. Доведено, що спадкоємність із козацькою традицією проявляється у тематичній спрямованості, героїко-патріотичному змісті та типології образу воїна-захисника, тоді як кобзарсько-лірницька традиція зумовила формування наративності, епічності та історичної пам'яті у стрілецькому мелосі. Встановлено, що вплив церковної музики сприяв формуванню піднесеного, часто реквіємного характеру пісень, а кантова основа забезпечила їх доступність і можливість широкого колективного виконання у військовому середовищі.

Узагальнено, що міська музична культура кінця ХІХ – початку ХХ століття, зокрема жанр романсу, істотно вплинула на інтонаційну виразність, ліричність і гармонічну організацію стрілецьких пісень, тоді як західноєвропейські музичні впливи сприяли оновленню їх ритмічних та формотворчих характеристик. Окремо підкреслено роль професійного музичного середовища, адже значна частина авторів стрілецьких пісень володіла достатнім рівнем музичної підготовки, що забезпечило високий художній рівень творів, їх структурну завершеність і здатність до подальшого функціонування в академічному та концертному просторі. У результаті дослідження обґрунтовано, що стрілецька пісенність виконує не лише естетичну, а й важливі комунікативні, консолідуючі та ідентифікаційні функції, виступаючи засобом збереження історичної пам'яті та трансляції національних цінностей. Зроблено висновки, що пісні Українських січових стрільців є вагомим культурно-мистецьким феноменом, який засвідчує тяглість української музичної традиції, її здатність до адаптації в умовах історичних трансформацій та відіграє суттєву роль у формуванні національної ідентичності та історичної спадкоємності.

Ключові слова: українська музична культура, Українські січові стрільці, стрілецькі пісні, генеза, козацький фольклор, кобзарсько-лірницька традиція, церковна музика, регіональний фольклор, міська пісенна культура, романс, національна ідентичність.

Makarenko Lidiia. Songs of the Ukrainian Sich Riflemen: Genesis and Cultural-Artistic Foundations of Formation

The aim of the article is to provide a comprehensive study of the songs of the Ukrainian Sich Riflemen as an integral phenomenon of the national musical culture of the early twentieth century, in particular to clarify their genesis and to determine the cultural and artistic foundations of their formation based on the analysis of folk, sacred, regional, and professional musical traditions.

*The article summarizes the results of a study of the song *мєорчїсть* of the Ukrainian Sich Riflemen as a holistic phenomenon of the national musical culture of the early twentieth century and substantiates its genesis and cultural–artistic foundations of formation. Based on a comprehensive analysis, it has been established that the Riflemen’s song tradition emerged as a result of an organic synthesis of several interrelated traditions, among which the decisive role is played by Cossack musical folklore, the kobzar–lirnyk tradition, Ukrainian church music—particularly the kant practice—regional folklore of Western Ukrainian lands, as well as urban song culture and the influence of the Western European musical environment. It is demonstrated that continuity with the Cossack tradition is manifested in thematic orientation, heroic and patriotic content, and the typology of the warrior-defender image, whereas the kobzar–lirnyk tradition determined the formation of narrativity, epic character, and historical memory within the Riflemen’s melos. It has been established that the influence of church music contributed to the formation of an elevated, often requiem-like character of the songs, while the kant basis ensured their accessibility and the possibility of wide collective performance within the military environment.*

It is generalized that the urban musical culture of the late nineteenth and early twentieth centuries, particularly the romance genre, significantly influenced the intonational expressiveness, lyricism, and harmonic organization of Riflemen’s songs, whereas Western European musical influences contributed to the renewal of their rhythmic and formal characteristics. Particular emphasis is placed on the role of the professional musical milieu, since a considerable number of authors of Riflemen’s songs possessed sufficient musical training, which ensured the high artistic quality of the works, their structural completeness, and their capacity for further functioning in academic and concert practice. As a result of the study, it is substantiated that the Riflemen’s song tradition performs not only aesthetic but also important communicative, consolidating, and identity-forming functions, acting as a means of preserving historical memory and transmitting national values. It is concluded that the songs of the Ukrainian Sich Riflemen constitute a significant cultural and artistic phenomenon that demonstrates the continuity of Ukrainian musical tradition, its ability to adapt under conditions of historical transformations, and plays a substantial role in shaping national identity and historical continuity.

Key words: *Ukrainian musical culture, Ukrainian Sich Riflemen, Riflemen’s songs, genesis, Cossack folklore, kobzar–lirnyk tradition, church music, regional folklore, urban song culture, romance, national identity.*

Вступ. Мета статті полягає у комплексному дослідженні пісень Українських січових стрільців як цілісного явища національної музичної культури початку ХХ століття, зокрема у з’ясуванні їх генези, визначенні культурно-мистецьких засад формування та основних джерел впливу, а також у висвітленні їх ролі як носія історичної пам’яті та чинника формування національної ідентичності.

Пісні Українських січових стрільців є важливим пластом української музичної культури початку ХХ століття, що сформувався в умовах національно-визвольних змагань 1914–1921 років. Вони відображають ключові історичні події, транслюють ідеї боротьби за державність та виконують важливу роль у формуванні національної свідомості й історичної пам’яті.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю системного осмислення стрілецької пісенності як цілісного культурно-мистецького феномену. Її формування відбувалося під впливом козацького фольклору, кобзарсько-лірницької традиції, церковної музики, регіонального фольклору, міської пісенної культури та західноєвропейських музичних впливів.

Стрілецькі пісні постають як результат взаємодії різних культурних традицій, що зумовлює необхідність їх комплексного наукового дослідження.

Матеріали та методи. Матеріальну основу дослідження становлять пісні Українських січових стрільців, зафіксовані у фольклорних збірниках, нотних виданнях, архівних джерелах, а також наукові праці з музикознавства, фольклористики та історії української культури. До аналізу залучено як власне стрілецький репертуар, так і споріднені з ним зразки козацького фольклору, кобзарсько-лірницької традиції, церковної музики та міської пісенної культури.

Методологічну основу дослідження становить комплекс загальнонаукових і спеціальних методів. Застосовано історико-культурний метод для розгляду пісень у контексті суспільно-історичних процесів початку ХХ століття; порівняльно-типологічний – для виявлення спільних рис між стрілецькою пісенністю та попередніми музичними традиціями; музикознавчий аналіз – для дослідження інтонаційних, жанрових і стилєвих особливостей; а також системний підхід, що дозволив розглянути стрілецьку пісенність як цілісне культурно-мистецьке явище.

Проблематика пісенної творчості Українських січових стрільців привертала увагу низки українських науковців, серед яких варто виокремити праці Лесі Башняк (Л. Червінська)¹. У своїх дослідженнях, зокрема присвячених ролі стрілецької культури у розвитку національної музичної традиції першої половини ХХ століття, авторка розглядає пісенну спадщину УСС як важливий компонент формування української ідентичності. Л. Башняк акцентує увагу на поєднанні фольклорних витоків і авторського первня у стрілецьких піснях, аналізує їх жанрову структуру, а також функціонування у військовому та суспільному середовищі. У наукових працях стрілецькі пісні розглядаються передусім у контексті українського музичного фольклору та як важливий чинник формування національної ідентичності: «стрілецькі пісні є важливим пластом вітчизняного музичного фольклору, увібравши найкращі традиції українського мелосу, вони стали літописом героїчних часів боротьби народу на свою Батьківщину»².

Це твердження є концептуальним для розуміння стрілецької пісні як форми художньої репрезентації історичного досвіду. У даному підході акцент зроблено на функції пісні як носія колективної пам'яті, що дозволяє інтерпретувати стрілецький мелос як своєрідний музичний літопис епохи визвольних змагань.

Актуалізація стрілецького репертуару в сучасному культурному просторі розглядається у працях А. Шишкіної та Ю. Шульги, які досліджують функціонування цих пісень в умовах російсько-української війни. Науковиці наголошують на трансформації форм побутування стрілецького мелосу, зазначаючи: «В умовах сьогодення стрілецькі пісні повертаються до нас у нових обробках та аранжуваннях. Вони вирізняються своєю інструментальністю, музичним супроводом, ритмом, темпом виконання. Українські гурти

¹ Башняк Л. Стрілецька пісня як основний жанр музичної творчості січового стрілецтва. *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2009. № 3. С. 97–101.

² Макаренко Л. П. Музична культура січових стрільців як чинник українського державотворення. *Актуальні питання сьогодення*. 2018. Т. 8. С. 18–20.

та виконавці змінюють їх відповідно до викликів часу, поєднуючи традиційну основу з такими сучасними музичними напрямками, як етно, рок, джаз, поп тощо»³.

Зазначена теза дозволяє констатувати, що стрілецька пісенність функціонує як відкрита система, здатна до інтерпретацій і переосмислення. У цьому контексті вона постає не лише як історичний артефакт, але як активний компонент сучасної музичної культури.

Питання унікальності стрілецької творчості у світовому контексті порушується у дослідженні О. Крикун, яка підкреслює її феноменальний характер та глибинний зв'язок із національною традицією. Зокрема, дослідниця зазначає: «Творчість УСС не має аналогів у світовій військовій культурі, це справді феномен. Пісня січових стрільців, виплекана на козацьких традиціях, увібрала в себе за п'ять років визвольних змагань порив національного спрямування, масштабність бурлескного гумору майже байдужих до смерті безстрашних воїнів, а також сподівання на кращу долю та віру в майбутню велику перемогу над усіма можливими загарбниками»⁴.

Це твердження є важливим для осмислення генези стрілецьких пісень, оскільки воно підкреслює їхній синтетичний характер та безпосередній зв'язок із козацькою традицією. Водночас воно розкриває емоційно-сміслову багатовимірність стрілецького мелосу, що поєднує героїчне, ліричне і гумористичне начала.

У ширшому культурологічному вимірі В. Дутчак розглядає українську музичну культуру як інструмент формування національної ідентичності та культурної дипломатії. Дослідниця зазначає: «Феномен музичної ідентифікації України (через її історію і культуру у фольклорних та авторських зразках творчості) упродовж останніх років проявився на багатьох рівнях популярної, естрадної, рокової, академічної сфер, у гастрольній і фестивалній діяльності митців, сприяв культурній дипломатії та формуванню позитивного іміджу держави у світі»⁵.

Це твердження дозволяє розглядати стрілецькі пісні як складову ширшого процесу музичної ідентифікації України, де історичний репертуар набуває нових функцій у сучасному культурному просторі.

Подальший розвиток цієї проблематики простежується у наступній праці В. Дутчак, де акцентується увага на процесах відродження та переосмислення музичних творів визвольної доби. Дослідниця підкреслює: «Відбувається активне відродження музичних творів військової доби, визвольних змагань, які набули нового актуального значення, зокрема пісень січових стрільців, повстанських пісень у різних обробках і аранжуваннях, що свідчить про новий етап розвитку фольклорної традиції»⁶.

³ Шишкіна А. Є., Шульга Ю. Г. Відлуння пісенної творчості українських січових стрільців в умовах російсько-української війни. *Конотопські наукові студії – 2024: тези доповідей III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції молодих учених, аспірантів, студентів, учнів (20 травня 2024 р., м. Конотоп)*. 2024. С. 181–183.

⁴ Крикун О. Основа ліричного мелосу творчості українських січових стрільців. *Філологічні студії: збірник наукових праць студентів і магістрантів факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха*. Вінниця: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2022. № 20. С. 148–154.

⁵ Дутчак В. Від музики Майдану до музики війни: український феномен. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*. 2022. С. 716–725. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-86>.

⁶ Дутчак В. Відродження і переосмислення українських національних музичних символів у час російсько-української війни. *Україно моя вишивана: етнокультурний та освітньо-виховний потенціал української вишиванки: збірник тез IV Міжнародної онлайн-конференції*. 2023. С. 57–61. URL: <https://law.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/145/2024/02/zbirnyk-vyshivanka-2023.pdf>

Таким чином, сучасні дослідження демонструють еволюцію наукових підходів до вивчення стрілецької пісенності – від її осмислення як фольклорного явища до розгляду як важливого чинника національної ідентичності, культурної комунікації та державотворення. Це створює ґрунтовну теоретичну базу для подальшого дослідження генези, функцій та семантики пісень Українських січових стрільців.

Результати. Походження стрілецьких пісень є складним і багатовимірним явищем, що формується на перетині глибинних пластів української музичної культури та конкретних історичних обставин початку ХХ століття. Її витoki слід розглядати не лише як безпосередній результат військово-політичних подій 1914–1921 років, але як закономірний етап еволюції національного мелосу, що увібрав у себе традиції попередніх історичних епох.

Передусім, визначальним джерелом формування стрілецької пісенності виступає *козацький музичний фольклор*. Його вплив зумовлений не лише історичною спадкоємністю традиції, але й тим, що на межі ХІХ–ХХ століть козацька культурна спадщина залишалася живим елементом народної пам'яті. У багатьох регіонах України – передусім на територіях колишньої Гетьманщини, Слобожанщини, Наддніпрянщини та Півдня – зберігалися усні перекази, історичні пісні, думи, що репрезентували героїку козацької доби, культивували образ воїна-захисника та ідею служіння Батьківщині.

Важливо враховувати і соціально-історичні процеси кінця ХІХ – початку ХХ століття, зокрема внутрішні міграційні переміщення населення в межах українських земель, які перебували у складі різних імперій. Переселення вихідців із Наддніпрянської України, де козацька традиція була особливо глибоко вкорінена, до західноукраїнських територій (Галичини, Буковини) сприяло взаємопроникненню культурних практик. У цьому контексті козацький пісенний репертуар інтегрувався у нове соціокультурне середовище.

Українські січові стрільці у процесі свого формування свідомо апелювали до козацької військової традиції, що виявилось як на рівні символіки й ідеології, так і в окремих елементах організаційної структури, термінології та культурних практик. Водночас необхідно підкреслити, що йдеться не про пряме відтворення козацького устрою, а про його модернізовану інтерпретацію в умовах регулярного війська початку ХХ століття.

Передусім це проявилось у використанні назви «Січ», яка безпосередньо апелює до Запорозької Січі як осередку військово-політичної організації козацтва. Саме поняття «січові стрільці» вже несе у собі ідею спадкоємності з козацькою традицією.

У структурному вимірі простежується використання низки термінів і організаційних одиниць, що мають козацьке походження або стилістично з ним пов'язані (кіш, курінь, сотня), також у системі звань та ієрархії (отаман, осавул, хорунжий). Важливим елементом спадкоємності є також символіка та ритуали: використання національних кольорів, прапорів, клейнодів, що апелюють до козацької атрибутики; культивування образу козака як ідеального воїна, який переноситься на постать стрільця; поширення військових пісень, що продовжують козацьку традицію як засіб моральної мобілізації.

Важливою ознакою спадкоємності між козацькою та стрілецькою пісенною традицією є трансформація ключових образів, зокрема заміна номінації «козак» на «стрілець». Така заміна не є випадковою, а відображає закономірний процес історико-культурної адаптації фольклорного тексту до нових суспільно-політичних умов початку ХХ століття.

Подібні заміни простежуються як на рівні текстових варіантів, так і у процесі функціонування пісень у живій виконавській практиці. Часто стрілецькі пісні постають як переінтовані або перетекстовані варіанти давніших козацьких творів, де зміна

ключового суб'єкта («козак» – «стрілець») супроводжується оновленням історичних реалій, географічних назв та контексту подій.

Трансформації козацьких пісень у стрілецький репертуар у більшості випадків відбувається не прямо як «перетворення» конкретної пісні, а через використання усталених фольклорних моделей, інтонацій і текстових формул.

Серед пісень які мають стилістичний зв'язок з козацьким фольклором можна назвати: «Гей, там на горі Січ іде» (сл. і муз. К. Трильовського) – має виразне козацьке підґрунтя, пов'язане із образом Січі та козацького війська. Типологічна група пісень із формулою «їхав козак...» – на їх основі формується низка стрілецьких творів, зокрема «Їхав стрілець на війноньку» (сл. і муз. М. Гайворонського). Тут маємо не пряме запозичення конкретного тексту, а відтворення сталої поетичної моделі козацьких пісень.

Пісня «Повіяв вітер степовий» (сл. і муз. І. Витвицького) є показовим прикладом не прямого «перетворення» козацької пісні на стрілецьку, а глибинної стилістичної та інтонаційно-образної спадкоємності між цими двома пластами української музичної культури.

Даний твір належить до стрілецького репертуару і за своїми поетичними та музичними ознаками тяжіє до традиції козацьких ліричних і тужливих пісень. Передусім це виявляється у: використанні степового топосу як символічного простору волі, небезпеки й розлуки; домінуванні мотиву від'їзду/втрати, характерного для козацьких історичних і побутових пісень; кантиленній мелодії з протяжною інтонацією, близькою до думної та історичної традиції; узагальненому образі воїна, який типологічно співвідноситься з образом козака.

У пісні «Повіяв вітер степовий» у народній виконавській практиці дійсно фіксується варіантність тексту, зокрема заміна номінації «козак» на «стрілець». Така трансформація виникає в процесі усного побутування твору, що є типовим для фольклоризованого стрілецького репертуару. Фактично відбувається перенесення вже сформованого в козацькому фольклорі комплексу образів і смислів у новий історичний контекст визвольних змагань початку ХХ століття.

Показовим у контексті історичної спадкоємності та формування стрілецької пісенності є пісня «Ми гайдамаки» (сл. О. Маковея, муз. Л. Лепкого), яка безпосередньо належить до стрілецького репертуару. У цьому творі виразно простежується апеляція до гайдамацького руху ХVІІІ століття як важливого етапу національно-визвольної боротьби, що осмислюється як історичний попередник стрілецтва.

Також варто зауважити, що січові стрільці могли виконувати популярні на той час козацькі пісні, що є цілком історично обґрунтованим явищем. На початку ХХ століття козацький пісенний репертуар залишався активною складовою народної музичної практики та колективної пам'яті українців, передаючись у середовищі селянства, міщанства і національно свідомої інтелігенції. Значна частина стрілецтва формувалася саме в цьому культурному контексті, що зумовлювало природне включення козацьких пісень до їхнього виконавського обігу.

На той час були опубліковані такі видатні фольклорні збірки, як М. Лисенка «Збірник українських пісень (з нотами)» (1868 р.), Ф. Колесси «Мелодії українських народних дум» (1910, 1913 рр.) та інші фундаментальні видання, що репрезентували широкий пласт українського, зокрема козацького та історичного, пісенного фольклору.

Не менш вагомим чинником який вплинув на формування пісень січових стрільців є традиція *кобзарсько-лірницького мистецтва* витоки якої сягають ще доби Київської Русі. Саме в ранньому героїчному епосі, представленому билинами, сформувалися

основні архетипи воїнської звитяги, захисту рідної землі та служіння громаді. У подальшому ця традиція трансформувалася в українських думках – самобутньому жанрі усної народної творчості, який набув поширення у козацьку добу та був тісно пов'язаний із діяльністю кобзарів і лірників.

Кобзарсько-лірницьке мистецтво виконувало надзвичайно важливу комунікаційну функцію: воно забезпечувало передачу історичної пам'яті як у просторовому вимірі – між різними регіонами України, так і в часовому – від покоління до покоління. Через думи та історичні пісні фіксувалися й осмислювалися ключові події національної історії, формувалася образ героя-захисника та утверджувалися цінності боротьби за свободу.

Саме ця безперервна епічна традиція, що пройшла шлях від билинної спадщини Київської Русі через козацький думний епос до новітнього часу, стала одним із визначальних підґрунтів формування стрілецької пісенності. У піснях січових стрільців виразно простежуються риси, успадковані від кобзарсько-лірницької традиції: наративність, схильність до сюжетного розгортання, поєднання епічного та ліричного начал, а також глибока емоційна напруга, через яку історичні події осмислюються крізь особистісний досвід. Стрілецька пісня постає як закономірний етап розвитку українського героїчного епосу, що зберігає і продовжує багатотомову традицію національного музично-поетичного мислення.

У контексті історичної та культурної спадкоємності кобзарсько-лірницької традиції особливої уваги заслуговують стрілецькі пісні, у яких виразно простежуються риси епічних жанрів, драматизму та історизму. До таких творів належать, зокрема, «А вже восьмий рік минає» (сл. і муз. народні), «Був собі стрілець, він дівчину мав» (сл. і муз. Р. Купчинського), «Ой там при долині, гранатами зритій» (сл. і муз. Р. Купчинського), «Під Києвом, під Крутами» (сл. і муз. народні).

Ці пісні споріднені з кобзарсько-лірницьким мистецтвом передусім за своїм функціональним і художнім призначенням. Вони відтворюють конкретні історичні події, осмислюють їх крізь призму особистісного переживання, поєднуючи епічну розповідність із глибоким ліризмом. Подібно до дум, у них наявна схильність до сюжетного розгортання, акцентування на долі окремого героя або колективу, а також прагнення зберегти пам'ять про трагічні й героїчні сторінки національної історії.

Кобзарі були частими гостями у військовому середовищі, зокрема серед січових стрільців. Їхня присутність виконувала не лише мистецьку, а й важливу комунікативну функцію: через виконання дум і історичних пісень відбувалася передача колективної пам'яті, героїчних наративів і національних смислів. У такий спосіб забезпечувався безпосередній зв'язок між різними історичними епохами – від козацької доби до визвольних змагань ХХ століття, що сприяло формуванню історичної свідомості стрілетства та спадкоємності української державницької традиції.

Важливим джерелом формування стрілецької пісенності є *українська церковна музична традиція*, що проявляється у кантіленності, ладовій організації та специфічному характері багатоголосся. Вплив церковного співу зумовив піднесений, часто реквіємний характер значної частини стрілецького репертуару, особливо творів, пов'язаних із тематикою смерті, жертвності та національної пам'яті. Особливе значення має традиція кантів, яка сформувалася в українській культурі у XVII–XVIII століттях і поєднала риси церковного та світського музикування.

Найбільш показовим у цьому контексті є твір «Коли ви вмирили, вам дзвони не грали» (сл. М. Кураха, муз. М. Гайворонського), у якому чітко простежується реквіємна

інтонаційність, наближена до традиції заупокійного церковного співу. Подібні риси виявляються і в піснях «Чуєш, брате мій» («Журавлі» сл. і муз. Л. і Б. Лепких), «Задзвеніли в церкві ключі не перестаючи» (сл. і муз. народні), де безпосередньо актуалізується церковна символіка та дзвонова образність, що підсилює відчуття сакральності та трагічного піднесення. У пісні «А там старий батько окопи копав» (сл. і муз. народні) простежується глибока емоційна стриманість і внутрішня зосередженість, притаманна духовному співу, а також мотив жертви, характерний для церковної традиції. Стрілецька і пластова молитва «Боже Великий, Творче всесильний» (сл. і муз. Р. Купчинського) є одним із яскравих зразків сакрального співу, інтегрованого у середовище Українських січових стрільців. Вплив української церковної музики на стрілецькі пісні проявляється не лише на інтонаційному рівні, але й у їхній семантиці та функції – як засобу колективного осмислення втрати, пам'яті та жертвовності. Це надає стрілецькому репертуару особливої глибини, підкреслюючи його зв'язок із сакральною сферою та традиціями національної духовної культури.

Поряд із традиційними джерелами, значну роль у формуванні стрілецької пісенності відіграла *міська музична культура*, зокрема вплив міського романсу та популярної музики кінця ХІХ – початку ХХ століття. Саме у міському середовищі сформувався специфічний тип інтимно-ліричної пісенності, що поєднував простоту мелодики з емоційною насиченістю та індивідуалізованим переживанням. Ці риси органічно інтегрувалися у стрілецький репертуар, особливо у творах ліричного та тужливого характеру.

Вплив міського романсу проявляється передусім у мелодико-інтонаційній сфері: кантиленність, чітка періодична структура, тяжіння до мінорно-мажорних ладових зіставлень, а також у характері вокальної інтерпретації. Значну роль відіграла і практика камерного музикування, зокрема виконання пісень під акомпанемент гітари, що було поширеним у міському інтелігентському середовищі того часу («Колись дівчино мила» сл. і муз. Л. Лепкого, «Човен хитається», «Мав я раз дівчиноньку», «Накрила нічка» сл. і муз. Р. Купчинського).

Водночас стрілецька пісенність зазнала впливу *західноєвропейської популярної музичної культури*, зокрема центральноєвропейського (австро-угорського) культурного простору, у межах якого формувалося стрілецтво. Йдеться про поширені у той час жанри маршової та танцювальної музики. Ці елементи зумовили появу у стрілецькому репертуарі чіткої метроритмічної організації, куплетної будови та легкої запам'ятовуваності мелодій, що було важливим для їх функціонування у військовому середовищі. Українські січові стрільці перейняли не лише організаційні засади, систему вишколу та дисциплінарні норми австро-угорської армії, але й важливі елементи її військово-музичної культури, що відіграла суттєву роль у функціонуванні війська. Йдеться передусім про традицію виконання військових маршів, використання духових оркестрів, сигнальної музики та регламентованого музичного супроводу військових дій і ритуалів. Серед таких пісень можна відзначити: «Зажурились Галичанки тай на тую зміну» (сл. і муз. Р. Купчинського), «Гей, ви, Стрільці Січовії» (сл. і муз. К. Гутковського), «Там на горі, на маківці» (сл. і муз. народні).

Вагомим чинником формування стрілецької пісенності виступає регіональний фольклор Західної України, що був безпосереднім культурним середовищем більшості Українських січових стрільців. Саме цей локальний пісенний ґрунт зумовив інтонаційну, ладову та образно-семантичну специфіку значної частини стрілецького репертуару. Дослідниця пісень січових стрільців Л. Башняк зазначає: «українська народна пісня

накладала помітний відбиток на стрілецьку, що додавало їй популярності. Власне, народна пісня була зразком і мистецьким критерієм для стрілецьких композиторів і поетів-пісенників»⁷.

Не менш важливим є вплив обрядового фольклору, зокрема різдвяно-колядкової традиції. У стрілецькому середовищі колядки наповнюються новим змістом, пов'язаним із війною, боротьбою та національною ідеєю. Такі явища, які умовно окреслюють як «стрілецькі» або пізніше «повстанські» колядки, демонструють процес переосмислення сакрального жанру в історичних умовах. Прикладом може слугувати пісня «Коляда про Січового Стрільця» («А в чистім полі два яворочки, – Ой, дай, Боже!», сл. і муз. народні).

Важливим чинником формування стрілецької пісенності є *вплив професійного музичного мистецтва*, що зумовлений наявністю у значної частини авторів достатньої музичної освіти та підготовки для створення повноцінних музичних творів. Серед них – композитори, диригенти, музиканти (зокрема М. Гайворонський, Р. Купчинський, Л. Лепкий та ін.), які поєднували народнопісенну основу з принципами професійної композиції.

Не менш важливою є роль традиційної хорової культури, сформованої під впливом української професійної музики кінця XIX – початку XX століття (передусім школи М. Лисенка). Це зумовило поширення багатоголосся, гармонізованих варіантів пісень, а також їх активне виконання у хорових формах. Відповідно стрілецький репертуар набуває рис, притаманних академічній традиції, водночас зберігаючи доступність для масового співу.

Вплив професійного мистецтва виявляється і в оркестровій практиці: створенні духових оркестрів, аранжуванні пісень для різних виконавських складів, використанні інструментального супроводу.

Особливістю генези стрілецьких пісень є їх синтетичний характер, що поєднує архаїчні та модерні елементи. Вони не є суто фольклорними у традиційному розумінні, оскільки значна частина з них має конкретних авторів (М. Гайворонський, Р. Купчинський, Л. Лепкий та ін.), однак за способом побутування, варіантності та функціонування вони набувають ознак народної творчості.

У результаті проведеного дослідження встановлено, що пісні Українських січових стрільців є цілісним явищем національної музичної культури початку XX століття, сформованим у процесі взаємодії різних культурно-мистецьких традицій. Виявлено, що їх генеза ґрунтується на органічному синтезі козацького музичного фольклору, кобзарсько-лірницького мистецтва, української церковної музики (зокрема кантової традиції), регіонального фольклору західноукраїнських земель, міської пісенної культури та західноєвропейських музичних впливів.

Доведено, що козацька традиція визначила тематичну спрямованість стрілецьких пісень, їх героїко-патріотичний зміст і типологію образу воїна-захисника, тоді як кобзарсько-лірницька практика сприяла формуванню наративності, епічності та історичної пам'яті. Встановлено, що вплив церковної музики зумовив піднесений, часто реквіємний характер значної частини стрілецького репертуару, а кантова основа забезпечила доступність і поширення пісень у середовищі колективного виконання. З'ясовано, що міська пісенна культура кінця XIX – початку XX століття, зокрема жанр романсу, істотно вплинула на інтонаційну виразність, ліричний характер та гармонічну організацію стрілецьких пісень, тоді як західноєвропейські музичні впливи сприяли оновленню їх ритміки та

⁷ Башняк Л. Стрілецька пісня як основний жанр музичної творчості січового стрілецтва. *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтва*. 2009. № 3. С. 97–101.

формотворчих принципів. Водночас встановлено вагому роль професійного музичного середовища, що забезпечило високий художній рівень творів, їх композиційну цілісність і здатність до подальшого функціонування в академічному та концертному просторі.

Отримані результати засвідчують, що стрілецька пісенність є не лише мистецьким, а й культурно-історичним феноменом, у якому відображено ключові події, персоналії та просторові маркери національно-визвольної боротьби, що визначає її важливе значення у формуванні історичної пам'яті та національної ідентичності.

Висновки. Пісні Українських січових стрільців є цілісним явищем національної музичної культури початку ХХ століття, сформованим на основі синтезу козацького фольклору, кобзарсько-лірницької традиції, церковної музики, регіонального та міського пісенного середовища, а також західноєвропейських впливів. Встановлено, що стрілецька пісенність відображає ключові події визвольних змагань, виконує важливу роль у збереженні історичної пам'яті та формуванні національної ідентичності, а також вирізняється високим художнім рівнем, зумовленим впливом професійного музичного середовища.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з поглибленим музикознавчим аналізом стрілецьких пісень, вивченням їх виконавських традицій і сучасного функціонування, а також дослідженням регіональних варіантів і трансформацій стрілецького репертуару в контексті історичної та сучасної культурної динаміки.

Література

1. Башняк Л. Стрілецька пісня як основний жанр музичної творчості січового стрілецтва. *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2009. № 3. С. 97–101.
2. Макаренко Л. П. Музична культура січових стрільців як чинник українського державотворення. *Актуальні питання сьогодення*. 2018. Т. 8. С. 18–20.
3. Шишкіна А. Є., Шульга Ю. Г. Відлуння пісенної творчості українських січових стрільців в умовах російсько-української війни. *Конотопські наукові студії – 2024: тези доповідей III Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції молодих учених, аспірантів, студентів, учнів (20 травня 2024 р., м. Конотоп)*. Конотоп, 2024. С. 181–183.
4. Крикун О. Основа ліричного мелосу творчості українських січових стрільців. *Філологічні студії: збірник наукових праць студентів і магістрантів факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха*. Вінниця: Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, 2022. № 20. С. 148–154.
5. Дутчак В. Від музики Майдану до музики війни: український феномен. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects*. 2022. С. 716–725. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-86>.
6. Дутчак В. Відродження і переосмислення українських національних музичних символів у час російсько-української війни. *Україно моя вишивана: етнокультурний та освітньо-виховний потенціал української вишиванки: збірник тез IV Міжнародної онлайн-конференції*. 2023. С. 57–61. URL: <https://law.cnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/145/2024/02/zbirnyk-vyshyvanka-2023.pdf>

Дата першого надходження статті до видання: 01.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 04.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 29.05.2026

Стаття поширюється на умовах
ліцензії відкритого доступу
CC BY 4.0

